

Сніжана ЧЕРНЮК

ЕРИСТИЧНІ АСПЕКТИ ДИСКУСІЙ І.ФРАНКА З М.ВОРОНИМ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО МОДЕРНІЗМУ

*У статті йдеться про дискусію між І.Франком і М.Вороним як про естетичну
гру, що є свідченням високого рівня розвитку й модерністичного прямування
української літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття*

Розгортання в літературному процесі дискусій свідчить про високий рівень розвитку національної літератури, адже серед передумов дискусій щонайменше – наявність суперечливих предметів для обговорення, обізнаних дискусантів і більш чи менш широкого контексту.

Говорячи про Франка-дискусанта, не можна твердити, що він започаткував традицію. Кожен період історії української літератури залишає в спадок елементи якщо не літературно-естетичних, то літературно-етичних або літературно-політичних дискусій чи полемік. Зрештою, сучасне Франкові ХІХ століття рясніє дискусіями про існування-неіснування української мови (харківські вчені початку ХІХст.), можливість-неможливість художніх творів українською мовою (Я.Маркович, І.Котляревський, Г.Квітка-Основ'яненко), про різноманітну "обмеженість" літератури українською мовою (М.Костомаров, М.Драгоманов), про необхідність піднесення естетичного рівня творів українською мовою і європейський контекст української літератури (П.Куліш, М.Драгоманов), про потребу-непотрібність перекладів художніх творів українською – з української (М.Драгоманов, Леся Українка).

П.М. Федченко вважає, що "За давньою (і не лише українською!) традицією іноді самі художні твори являли собою белетризований теоретичний трактат з ілюстрацією до нього або полемічний випад. Програмний "заряд" містили вже перші твори нової української літератури, зокрема "Наталка Полтавка" І.Котляревського, "Салдацький патреї" Г.Квітки-Основ'яненка, "Рибалка" П.Гулака-Артемовського"¹.

Франкові, з його потужним інтелектом, працездатністю і знанням літературного процесу вочевидь були відомі ці суперечки, він розумів і значення їх для "поступу" в літературі (послідовно – за законом діалектики: рух – у боротьбі та єдності суперечностей). Звичайно ж, і загальновідомий "вплив М.Драгоманова" – активного дискусанта Драгоманова – сприяв Франковії пристрасі до літературних суперечок.

Пієтет Івана Франка до Драгоманова є очевидним, він засвідчений як численними критиками, так і вже однозначно згадками про цього культурного діяча у 50-томнику Франка². Так само очевидним є пієтет Миколи Вороного до

---

¹ Історія української літературної критики / Бернштейн М.Д., Калениченко Н.Л., Федченко П.М. та ін. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 5.

² Див. також: Легкий М. Франкова творчість у новітній історико-літературній парадигмі // Слово і Час. – 2006. – № 4. – С. 64.

Драгоманова – "власителя дум" радикальної соціалістичної молоді"³. Як знаємо з часто цитованих спогадів Миколи Вороного, він, молодий тоді ще початківець, втомившись від самостійних пошуків у політичних і мистецьких царинах, вирішив податися до університету в Софії, а більше – в науку до Михайла Драгоманова, що на той час перебуває в Софії, – "зробіть", мовляв, "батьку", "з мене людину"⁴. Тому не дивно, що, познайомившись у Львові у трагічні дні смерті Драгоманова (тоді, 1895 року, вже зневірившись у можливості зустріти Франка, Вороний випадково зустрічає його на вулиці й передає йому привезеного рекомендаційного листа), за короткий час Вороний і Франко стають близькими приятелями, аж такими, що кумуються. Вороний в автобіографії для Олександра Білецького напише: "...до Львова мене вавив учень Драгоманова і славний письменник Іван Франко"⁵. Найперше-таки "учень Драгоманова".

У спогадах Вороний також змальовує кілька суперечок Франка з різними людьми, спостерігачем або учасником яких він ставав і, очевидно, знав також про дискусію (чи, як пропонує Олег Баган, "непорозуміння"⁶. Франка з Щуратом. Тож очевидно, що пристрасть до жвавого літературного життя, зрештою, до дискусій, для Франка й Вороного – річ природна.

Загальна суть літературної суперечки між Франком і Вороним відома: Вороний замислив видавати альманах, який містив би модерні за змістом і формою твори – позбавлені бруталного реалізму, філософські, інтелектуальні, сповнені рефлексій, і розіслав листи-запрошення до співпраці багатьом українським письменникам, а на початку 1901 року розмістив лист-заклик у "Літературно-Науковому Віснику". Франко не сприйняв заклику до надто "відірваних" від жорстких реалій творів і написав поетичне звернення до Миколи Вороного, де – хоч би й за примітками до п'ятдесятитомника – "піддав гострій критиці модерністську декларацію "чистого мистецтва"⁷ або за примітками до творів Вороного "...застерігав "молодих" поетів від декадансу, відстоював соціальне звучання, гуманістичні ідеали демократичної літератури. Водночас він схвально поставився до заперечення Вороним фальші, риторики, "пустої фрази" у творчості тогочасних поетів. Основний предмет полеміки – мета поезії як такої, відмінність у трактуванні її різними мистецькими "школами"⁸.

³ Вороний М.К. До статті Олександра Івановича Білецького про мене // Вороний М.К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Упоряд. і приміт. Т.І. Гундорової. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 583.

⁴ Там само.

⁵ Там само. – С. 593.

⁶ Баган О. Іван Франко і Василь Щурат як інтерпретатори модернізму (До історії відомої дискусії) // Франкознавчі студії: Зб. наук. праць. Вип. 1. – Дрогобич: Вимір, 2001. – С. 150.

⁷ Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т.3: Поезії. – К.: Наук. думка, 1976. – С. 400.

⁸ Вороний М.К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Упоряд. і приміт. Т.І. Гундорової. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 636.

Вороний, у свою чергу, відповів поезією "Іванові Франкові (Відповідь на його Послання)".

Принципові для розуміння перебігу дискусії кілька моментів. Насамперед те, що ЛНВ, де з'явився заклик Вороного, був дітищем Франка і, незважаючи на протиріччя, які існували між редакторами журналу, важко уявити, щоб цей заклик був надрукований без відома Франка або всупереч його волі. Тож Франко знав про таку публікацію задовго до її появи у ЛНВ 1901 року (т.24, кн.11). Дата Франкової відповіді на заклик Вороного ("Посвяти Миколі Вороному") стоїть одразу за текстом "Посвяти" (а не за текстом самої поеми, написаної, мабуть, пізніше) – листопад 1900 року, тобто тоді, коли ще лист Вороного у ЛНВ не публікувався. Тоді навіщо Франко написав цю поетичну відповідь? Для публікації? Де? Чи комусь в альбом? І чи дійсно це вступ до поеми "Лісова ідилія", дві з чотирьох пісень якої наведені були в альманасу Вороного ("Третя і четверта пісні колись будуть")?

Далі: щойно в 1900 році ЛНВ закінчив публікувати Франкове "Із секретів поетичної творчості", а назва задуманого Вороним альманасу – "З вершин і низин" – явно апелює до Франкового "З-над хмар і долин". У приватних листах Вороного до різних адресатів із запрошенням до альманасу текст різний і акцентується щоразу на іншій грані. Однозначно: приятелі обговорювали й ідею альманасу, і тези Вороного.

Основний текст Вороного, надрукований у ЛНВ подаю за монографією Соломії Павличко, де наведений "повний текст відозви Вороного":

"Маючи на цілі уложити та видати тут на Чорноморщині, в Катеринодарі, русько-український альманас, який би змістом і виглядом бодай почасті міг наблизитись до новітших течій та напрямків у сучасних літературах європейських і бажаючи стягнути якнайширший круг співробітників (в тім числі і передовсім молоді сили по сей і по тамтой бік "політичної прірви"), обертаюсь, отже, до тих Вп. Товаришів, котрі вже працювали або мають охоту працювати на полі красеного письменства, з уклінним проханням – чи не були б ласкаві прилучитися до спільної праці і пером своїм спричинитись до осягнення згаданої цілі. Час вже і галицьким Русинам брати більшу участь в українських виданнях за російським кордоном!

Увага. Усуваючи на бік різні заспівані тенденції та вимушені моралі, що раз-у-раз зводили наших молодих письменників на стежку шаблону і вузької обмежености, а також уникаючи творів грубо-натуралістичних, брутальних, натомість бажалося б творів хоч з маленькою ціхою оригінальности, з незалежною свобідною ідеєю, з сучасним змістом; бажалося б творів, де було б хоч трошки філософії, де хоч би клаптик яснів того далекого блакитного неба, що від віків манить нас своєю неосяжною красою, своєю незглубною таємничістю...

На естетичний бік творів має бути звернена найбільша увага⁹.

Основні тези Франкового тексту рухаються у двох площинах – висловлення особистого ставлення до Вороного й міркувань Франка про поезію:

⁹ Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1999. – С. 98.

1) Микола-друзяка давній-ідеаліст непоправний, *"Гай-гай, Миколо, ще й з пеньками"*. Далі йде переказування ніби тез Вороного, причому Франко буде свій виступ на риторичному прийомі, який можна визначити або як "неправильний засвоєнок", або як підміна тези (сленгово – "стрілочник"). У заклик Вороного, як бачимо, заявлені тези про потребу творів європейськи орієнтованих (що б це не значило – С.Ч.), оригінальних, з "свобідною ідеєю", з "сучасним змістом" (і це що б не значило – С.Ч.), з філософським змістом і, так би мовити, "таємничим небом". Окремим абзацом – останнім, отже, логічно наголошеним, – "На естетичний бік творів має бути звернена найбільша увага". У Франка ж – іронія, згода з Вороним щодо шкідливості "шаблону" й одночасно заперечення, що визволення поезії від пустої риторики дасть спокій і ліки душі сучасника. Але у заклик Вороного немає тези про спокій.

2) *"Ні, друже мій"*. І далі теза Франка про те, що таке сучасна пісня: *"не перина, не гошпитальне лежання"*, а *"пристрасть, бажання, огонь, тривога, боротьба, дорога, шукання, дослід, погоні"* і – заперечення: *"Не думай, як поет покине / Загальних питань море синє / І в тихій залив свого серця / Порине, мов нурець заб'ється..."*, що поет у своєму серці знайде спокій. Знову ж – заміщення тези. У Вороного немає ні слова про хворобу чи "лікувальні" властивості поезії. Схоже, Франко знав більше, ніж у відозві, або – йому не так і важливо, що там стверджує Вороний, головне – висловити наболіле, аж так наболіле, що з'являється цілий образ медичної допомоги: пластиря на рани, госпітала (воєнного) й морфія.

У Вороного немає ні слова про пісні "добуті із глибин сердечних", виходить, що так Франко підминив слова про "клапчик неба" з його "незглубною таємничістю".

3) *"Ах, друже мій"*. І далі пояснення, що таке "поет сучасний" – *"нещасний, вродився хорим, в його чутливість сильна, дика, Еольська арфа мов велика"*, яка реагує на кожен подув вітру, а якщо вітру немає – струни звучать самі собою, цей звук, сказати б, непримний і явно накликає біду (*"вертить докором, зло ворожить"*), але поет мусить його слухати й коритися. Клініка хвороби поета за Франком тягне на чіткий діагноз.

4) *"Так не жадай же, друже милий"* від поетів *"мли"*, *"туману рожевих пестоців"*, *"містичних візій"*, *"опію"*, *"співу для забави"*, а *"най будуть щирі, щирі, щирі!"* – і пишуть про все, що в житті їм трапилося, не очікуючи на співчуття, а воно прийде саме собою. Теза про те, якими повинні бути справжні поети і справжня творчість, є тенденційною: вірші про "туман рожевих пестоців" або "містичні візії" не можуть бути щирі?

Якщо тлумачити "щирі" в інваріанті, то Франко суперечить сам собі, бо, хоч би й за Грінченком, "Щирий – Искренний" зі зразками "щира душа" й "щире серце"¹⁰. Із запропонованих Грінченком варіантів пасує також четверте значення – „Усердний, прилежный” – те, чого дійсно можна вимагати від поетів, бо решта значень – "Истинный, настоящий, неподдельный, суший,

¹⁰ Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: В 4-х т. – Т. 4: Р – Я. – К.: Наук. думка, 1997. – 526 с.

безпримісний, чистий" – не вкладаються у семантико-граматичні рамки вимог до поетів. Чи може сам поет забезпечити собі, наприклад, "істинність"?

Закінчується поезія Франка відомим пуантом *"Слова – полова./ Але огонь в одежі слова –/ Безсмертна, чудотворна фея./ Правдива іскра Прометей"*.

Загальний настрій поетичного твору І.Франка відчутно дидактичний. Франко не лише заперечує тези Вороного, не лише повчає його, що таке сучасність, що таке поет сучасний, що таке специфіка поетичної творчості, але оцінює самого Вороного, даючи йому характеристики одразу в двох дискурсивних площинах – науково-інтелектуальній і побутовій: "ідеаліст непоправний" і "Миколо ще й з пеньками" (типовий прийом у еристиці "перехід на особистість", покликаний обеззброїти й збити з пантелику). Зверху, поблажливе ставлення до опонента свідчить, що Франко не боявся Вороного, не вважав його серйозним суперником.

І справді, на 1901 рік сорокап'ятирічний Франко – безсумнівний авторитет, неабияка величина в українській поезії, прозі, журналістиці, суспільно-політичному житті. А Вороний у свої тридцять – заледве редактор кількох видань, не видав жодної власної збірки.

З такої невідповідної ситуації Вороний виходить як блискучий дискусант. Насамперед делікатно знімає пафос останніх рядків поезії Франка легкою іронією назви й підзаголовок ("Іванові Франкові" ("Відповідь на його Послання"). Для епіграфа обирає слова Бодлера, які повністю заперечують Франкову "прив'язку поета до життя": "Предметом поезії є тільки вона сама, а не дійсність". Слова Бодлера виконують роль щита: проти авторитета Франка – авторитет француза (для Франка Бодлер також безсумнівно авторитетний і сучасний, див. напр., статті "Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах" або "Еміль Золя і його твори", пам'ятаючи про любов Вороного до французьких символістів, важко уявити, щоб у дружніх розмовах не виріс дискурс Бодлера). А далі – Вороний половину поезії (якщо точно – 44 рядки проти 46 наступних) ніби погоджується з усіма тезами Франка. З одним нюансом: він "викриває" Франкову підміну тези, робить це не без молодечого позерства – ну що ж, не хоче про естетику, то поговоримо "що таке життя, життя – боротьба". Авторитет Франка засильний, тому для заперечення його думки Вороний може використати лише м'яку форму заперечення "так, але...". "Але" з'являється на 45 рядку – і друга половина поезії цілком присвячена буйно естетичних ідей (значно чіткіших, ніж у попередньому випадку, тез) Вороного:

"Але коли повсякчас битись,

То серце може озлобитись.

Охляти може, зачерствіти..."

1) "душа бажася скинути пута" і пізнати "надземне життя", "нірвану": *"Все неосясне – охотити./ Незрозуміле – зрозуміти"*. Вороний повторює свою тезу про "клаптик неба", але тепер уже відповідає і на Франків обмежувальний, порівняно з морем, "тихий залив серця" – *"Чи все ж те розумом збагнути./ Що дасться серцеві відчутти?"* Фраза, що тяжіла б до суперечки класицизму з романтизмом, якби не попередні слова про нірвану й наступні – про "свобідний

творчий дух", а найбільше – "Поезію-царицю". Наступні слова Вороного – підсумок до багатослівного повчання Франка для сучасних поетів:

Франко

*Най будуть щирі, щирі, щирі!
І що хто в життєвому вірі
Спіймав – чи радости, чи муку,
Барвисту рибу чи гадюку,
Алмази творчості блискучі,
Чи каяття терни колочі,
Чи перли радости укритих,
Чи черепки надій розбитих –
Най все в свої пісні складає
І співчуття не дожидає.*

Вороний

*І чи можливо без утрати
Свобідний творчий дух скувати?
І хто Поезію-царицю
посміє кинуть у в'язницю?
Хто вкаже шлях їй чи напрямом,
коли вона не зносить рамок?
В ній в с і краси кольори сяють,
В ній в с і чуття і змісли грають.*

2) Вороний пропонує більш чітко окреслювати предмет дискусії, зокрема, розрізнити те, що справді далось розрізнити на початку ХХ ст. – громадянина й поета – і стверджує готовність дотримуватися вимог як громадянин і мати повну свободу дій як поет.

3) Пуант Вороного – у виявленні суперечностей всередині самих тез Франка, у поверненні Франкової концепції самої проти себе: *"Моя девіза: йти за віком/І бути цілим чоловіком!"*

Оскільки Франко дозволяв собі апелювати до тез, не висловлених Вороним, а також спровокував переведення дискусії в особистісний простір, то Вороний з ентузіазмом підхоплює цю тенденцію, використовуючи Франкову концепцію "цілого чоловіка", відсутню в дискусійному дискурсі.

Можна по-різному оцінювати етичність публікації в альманасу "З-над хмар і долин" Франкового твору й відповіді на нього. Сам Вороний згадував, що зробив це поспіхом, оскільки цензура зняла вступну статтю й треба було заповнити прогалину. Тож, мабуть, довелося знехтувати тим особистісно-довірливим підтекстом, який криється в рядках Франка – попри зверхність, він звертався до Вороного як до товариша за розумінням і підтримкою. Вороний у спогадах дещо самовпевнено напише: "...він зв'язався мені як другові і присвятив у таємницю свого кохання (у творах його це кохання відбилосся в "Перехресних стежках", "Зів'ялому листі" і, зокрема, в "Лісовій ідилії", що він присвятив мені)"¹¹. Мелодраматичний зміст "Лісової ідилії": таємне кохання, трагічна смерть, свідком яких виступає ліс, "Пролог", який починається словами *"На романтичного коня сідаю, / Крилатий звіру, не пручайсь, не рожу!"*, зрештою – назва, – все складається в дружню сповідь. Немає даних, чи публікація відбулася за згоди Франка, але дружби вона не зруйнувала – у 1902 році в

¹¹ Вороний М.К. До статті Олександра Івановича Білецького про мене // Вороний М.К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Упоряд. і приміт. Т.І. Гундорової. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 594.

передмові до "Лиса Микити" Франко дякує "моєму щирому приятелеві М.Вороному" "за цінні уваги при роботі"¹².

Тексти, використані в дискусії Франка й Вороного, мають специфічну жанрову характеристику. Це не драматичні твори, хоча сповнені драматизму, це не ліричні твори, хоча містять елементи переживань, це не епічні твори в класичному розумінні, бо не мають розгортання сюжету, а мають розгортання думки. Якщо характеризувати спосіб нарації, то можемо говорити хіба що про суб'єкти міркувань, максимально наближені – злиті – з авторами. Можливо, твори варто було б визначати як публіцистичні, але вони не боронять інтереси якихось соціальних груп. Це художні, майстерні (Вороний не лише вправний ритор, але й пише свою "відповідь" тим самим розміром, що "Вступ" до "Лісової ідилії") й особистісні тексти. І – їх існування один без одного є неправомірним. Різні за концептуальним наповненням, твори не протистоять один одному, а, як зауважила Соломія Павличко, доповнюють один одного, складаючи "поетичний діалог"¹³. Виступають, треба додати, естетичною грою двох майстрів, яка свідчить про високу еристичну культуру і яка збагатила, уяскравила модернізаційні процеси в українській літературі кінця XIX – початку XX століття.

Снежана Чернюк. Эристические аспекты дискуссии И.Франко с М.Вороным в контексте украинского модернизма

В статье идёт речь о дискуссии между И.Франко и М.Вороным как об эстетической игре, являющейся свидетельством высокого уровня развития и модернистской направленности украинской литературы конца XIX – начала XX века.

Snizhana Chernyuk. Eristical Aspects of I.Franko's Discussion with M.Vorony within the Context of Ukrainian Modernism

The article highlights I.Franko's discussion with M.Vorony as an aesthetic play, which testifies to the high level of development and modernistic trend in Ukrainian literature of the late XIX and early XX centuries.

¹² Франко І. Хто такий "Лис Микита" і відки родом? // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 4. – К.: Наук. думка, 1976. – С. 67.

¹³ Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1999. – С. 107.